

B İ L İ M S E L   A R A Ş T I R M A   Y A Y I N L A R I

BİLİMSEL ARAŞTIRMA YAYINLARI 35

MANTIK

Muhammed Rıza MUZAFFER

Çevirenler

Necmettin PEHLİVAN

Muhammet ÇELİK

Ahmet YILDIZ

Enver ŞAHİN

Ali Rıza Şahin

Proje Editörü: Prof. Dr. Murat DEMİRKOL

Kapak ve Mizanpaj

FCR

Baskı ve Cilt

NY Matbaacılık Yayıncılık Kağıtçılık Tic. ve San. Ltd. Şti.

Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0 533 591 56 17 (Sertifika No: 50732)

1. Baskı: Eylül 2021 (2.000 adet)

ISBN: 978-625-44435-8-9

FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No:14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA

Tel: (0 312) 310 08 60 - E-mail: fcr@fcr.com.tr

© **FCR** Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti. (Sertifika no: 13178)

BİLİMSEL ARAŞTIRMA YAYINLARI

www.bilay.net

fcr@fcr.com.tr

Muhammed Rıza MUZAFFER

MANTIK

B
BİLAY

LİSANS

İTHAF

Hayatımızın güzelliğini kendilerine verdiğimiz büyüklerimize ve yarının kendilerini iyi model olarak beklediği kimselere,
Hakkı gözeten şevkli gençlere,
öğrencilerimize,
bu kitabı ithaf ediyorum,
çünkü o sizindir ve bu kitaba sizin ihtiyaçlarınız ilham kaynağı olmuştur.
Bu mütevazı çalışmayı size ithaf ediyorum evlatlarım!

Maddeye dalmış, ruhu unutmuş ve duygularıyla sürüklenerek ahlakı kaybetmiş bir asırda bilginin ve dinin bayrağını kalemlerinize ve sözlerinizle yükseltmeniz için öğretmenlerinize söz verdiğiniz çalışmalar ile ilgili size duyulan hüsnü zannı gerçekleştireceğinizi ümit ediyorum.

Muhammed Rıza MUZAFFER
(ö. 1964)

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	7
ÇEVİRİYE ÖN SÖZ	15
1. BÖLÜM	
MANTIĞA GİRİŞ.....	17
1. Mantığa Duyulan İhtiyaç.....	19
2. Mantık İlminin Tarifi.....	19
3. Mantık Alettir.....	20
4. Bilgi.....	20
4.1. İdrakin Dereceleri.....	20
4.2. Bilginin Tarifi	22
4.3. Kavram ve Yargı	22
4.4. Kavram ve Yargı Ne ile İlgilidir?.....	23
4.5. Yargının Kısımları	24
4.5.1. Kesin	24
4.5.2. Sanı	24
4.5.3. Kuruntu	24
4.5.4. Kuşku	25
5. Bilgisizlik ve Kısımları	25
6. Bilmediğini Bilmeme Bilgi Değildir.....	26
7. Zorunlu ve Teorik Bilgi	26
8. Zorunlunun Açıklanması.....	27
9. Düşünmenin ve Nazarın Tarifi.....	28
10. Mantığın Konuları	29
2. BÖLÜM	
LAFIZLAR.....	31
1. Lafızlara Duyulan İhtiyaç	33
2. Varlığın Dereceleri	33
2.1. Zihnin Dışındaki Varlık	34
2.2. Zihindeki Varlık	34
2.3. Lafızdaki Varlık	34
2.4. Yazıdaki Varlık	35
3. Delâlet.....	36
3.1. Delâletin Tarifi.....	36
3.2. Delâletin Kısımları	36

3.2.1. Zorunlu Delâlet	37
3.2.2. Doğal Delâlet	37
3.2.3. Konulu Delâlet	37
4. Lafızların Taksimi.....	40
4.1. Tek Bir Lafzın Manasına Nispeti	41
4.2. Birçok Lafzın Manalarına Nispeti	43
4.2.1. Eş Anlamlı Lafızlar	43
4.2.2. Ayrı Anlamlı Lafızlar	43
4.2.2.1. Benzerler	44
4.2.2.2. Farklılar	44
4.2.2.3. Karşıtlar	45
5. Basit ve Bileşik Lafızlar	48
5.1. Basit Lafız.....	48
5.2. Bileşik Lafızlar ve Kısımları	49
5.2.1. Tam ve Eksik Bileşik Lafızlar.....	49
5.2.2. Haberî ve İnşâî Bileşik Lafızlar	49
5.3. Basit Lafzın Kısımları	50
5.3.1. Kelime.....	50
5.3.2. İsim	51
5.3.3. Edat	51

3. BÖLÜM

TÜMELLER	53
1. Tümel ve Tikel.....	55
2. Göreli Tikel.....	56
3. Eşit Anlamlı ve Dereceli Anlamlı Lafızlar	56
4. Mefhum ve Misdak	58
5. Kavramın Misdakına Delaleti ('Unvân ve Ma'nûn)	58
6. Kavramlar-arası İlişkiler	60
6.1. Eşitlik İlişkisi	60
6.2. Tam Girişimlilik	61
6.3. Eksik Girişimlilik	61
6.4. Ayrıklık İlişkisi.....	61
7. İki Tümelin Çelişikleri Arasındaki İlişki	62
8. Beş Tümel ve Kısımları	65
8.1. Özsel Olan Tümeller	65
8.1.1. Tür.....	65
8.1.2. Cins.....	66
8.2. İlintisel Olan Tümeller: Özellik ve İlinek	69
8.3. Sınıf.....	70
8.4. Yükleme ve Türleri	71
8.4.1. Doğal ve Uzlaşım Sal Yükleme	71
8.4.2. Birincil ve İkincil Yükleme	72
8.4.3. Eşit Anlamlı ve Türeme Yoluyla Yükleme	73
8.5. İlişmenin Manası Yüklemedir	74

8.6. İlintisel Olan Beş Tümelin Kısımları.....	74
8.7. Mantikî Tümel, Tabii Tümel ve Aklî Tümel.....	76

4. BÖLÜM

TARİF VE BÖLME.....	79
1. Birincil Bilimsel Sorular: Nedir, Hangisi, Var mıdır ve Niçin?.....	81
2. İkincil Bilimsel Sorular	83
3. Tarif.....	84
3.1. Tarifin Kısımları	85
3.1.1. Tam Özsel Tanım	85
3.1.2. Eksik Özsel Tanım	86
3.1.3. Tam İlintisel Tanım.....	86
3.1.4. Eksik İlintisel Tanım.....	87
4. Misal ve Tümevarım Yoluyla Tarif Yapma	87
5. Benzetme Yoluyla Tarif	88
6. Tarifin Şartları	88
7. Bölme.....	91
7.1. Bölmenin Tarifi	91
7.2. Bölmenin Faydası	91
7.3. Bölmenin Yöntemi	92
7.4. Bölmenin Türleri.....	94
7.4.1. Bütünün Parçalarına Bölünmesi ya da Doğal Bölme	94
7.4.2. Tümelin Tikellerine Bölünmesi ya da Mantikî Bölme	94
7.5. Bölmenin Yöntemleri.....	95
7.5.1. İkili Bölme Yöntemi	95
7.5.2. Ayrıntılı Bölme Yöntemi	98
7.6. Bölme ve Tarif.....	98
7.7. Tanımın Bölme ile Elde Edilmesi Ya da Kavramsal Bilinmeyi Elde Etmek ...	98
7.8. Aklî Tahlil Yöntemi.....	99
7.9. İkili Mantikî Bölme Yöntemi	102

5. BÖLÜM

ÖNERMELER.....	105
1. Önermenin Tarifi	107
2. Önermenin Kısımları.....	108
2.1. Yüklemlî Önerme.....	108
2.2. Şartlı Önerme	108
3. Önermenin Parçaları.....	109
4. Konusunun Niceliği Bakımından Önermeler.....	110
4.1. Sadece Niceliği Belirli Önermelere İtibar Edilir	111
4.2. Önermede Nicelik Bildiren Lafızlar	113
5. Şartlı Önermelerin Kısımları.....	113
5.1. Şartlı Önermelerde Nicelik.....	113
5.2. Şartlı Önermede Nicelik Bildiren Lafızlar.....	115
6. Yüklemlî Önermenin Kısımları	115

6.1. Konusunun Varlığı Bakımından Önermeler: Zihni, Haricî ve Hakiki.....	116
6.2. Taraflarının Varlık ve Yokluk Bildirişi Bakımından Önermeler: Ma'dule ve Mu- hassala	117
7. Modal Önermeler	118
7.1. Önermenin Maddesi	118
7.2. Önermenin Modalitesi.....	121
7.3. Modal Önermelerin Türleri.....	122
7.3.1. Basit Modal Önermeler	122
7.3.2. Bileşik Modal Önermeler.....	124
8. Şartlı Önermelerin Diğer Taksimi	128
8.1. Bitişik Şartlı Önermenin Tarafları Arasındaki İlişkiye Göre Kısımları.....	128
8.2. Ayrık Şartlı Önermenin Tarafları Arasındaki İlişkiye Göre Kısımları	129
9. Şartlı Önermelerin Telifi	131
10. Önermelerde Yüklemin Niceliği Problemi	132

6. BÖLÜM

ÖNERMELERE AİT HÜKÜMLER.....	135
1. Çelişki	137
1.1. Çelişkinin Tanımı.....	138
1.2. Çelişkinin Şartları	139
1.3. İhtilaf.....	139
1.4. Altıklık, Üst-Karşıtlık ve Alt-Karşıtlık Karşı-Olumu	141
2. Döndürmeler.....	142
2.1. Düz Döndürme	143
2.2. Ters Döndürme.....	146
3. Devirme	153
3.1. Yükleme Devirme	153
3.2. Tam Devirme ve Konuyu Devirme.....	156
4. Mantıksal Bedihiyat ya da Bedihi Doğrudan Akıl Yürütmeler	159

7. BÖLÜM

AKIL YÜRÜTME.....	161
1. Kıyasın Tanımı.....	164
2. Kıyasın Teknik Terimleri.....	165
3. İçeriği ve Şekli Bakımından Kıyasın Kısımları	166
3.1. Seçmeli Kıyas	166
4. Birleşmeli Kıyas ve Türleri	168
4.1. Yüklemlili Birleşmeli Kıyas	168
4.1.1. Yüklemlili Birleşmeli Kıyasın Terimleri.....	168
4.1.2. Birleşmeli Kıyasın Genel Kuralları	169
4.1.3. Yüklemlili Birleşmeli Kıyasın Dört Şekli.....	171
4.1.3.1. Birinci Şekil	171
4.1.3.2. İkinci Şekil	174
4.1.3.3. Üçüncü Şekil.....	178
4.1.3.4. Dördüncü Şekil	185

4.2 Şartlı Birleşmeli Kıyas	188
4.2.1. Tarifi ve Terimleri.....	188
4.2.2. Şartlı Birleşmeli Kıyasın Kısımları	188
4.2.2.1. İki Bitişik Şartlıdan Oluşanlar	190
4.2.2.2. İki Ayrık Şartlıdan Oluşanlar.....	190
4.2.2.3 Bitişik ve Bir Ayrık Şartlıdan Oluşanlar.....	196
4.2.2.4. Bir Yüklemlı ve Bir Bitişik Şartlıdan Oluşanlar.....	197
4.2.2.5. Bir Yüklemlı ve Bir Ayrık Şartlıdan Oluşanlar	199

8. BÖLÜM

SEÇMELİ KİYAS VE KİYASIN EKLERİ	201
1. Seçmeli Kıyas.....	203
1.1. Seçmeli Kıyasın Tarifi ve Oluşumu	203
1.2. Şartlı Öncülü Bitişik Şartlı Olan Seçmeli Kıyas	204
1.3. Şartlı Öncülü Ayrık Şartlı Olan Seçmeli Kıyas.....	204
2. Kıyasın Ekleri	206
2.1. Gizli Kıyas	206
2.2. Tahlil ile Öncüllerin Elde Edilmesi.....	206
2.3. Bileşik Kıyaslar.....	208
2.4. Sonucun Çelişigi ile Kurulan Kıyas.....	210
2.5. Eşitlik Kıyası	212
3. Tümevarım.....	213
4. Analoji	216

9. BÖLÜM

İÇERİĞİ BAKIMINDAN KİYASLARIN ÖNCÜLLERİ.....	219
1. Giriş.....	221
2. Kıyasların Dayanakları	222
2.1. İçeriği Kesin Olan Öncüller.....	222
2.1.1. Evveliyât.....	223
2.1.2. Müşâhedât	224
2.1.3. Tecrübiyyât	224
2.1.4. Mütevâtirât.....	226
2.1.5. Hadsiyât.....	227
2.1.6. Fitriyyât.....	228
2.2. İçeriği Kesin Olmayan Öncüller.....	230
2.2.1. Maznûnât	230
2.2.2. Meşhûrât.....	230
2.2.3. Vehmiyyât.....	236
2.2.4. Müsellemât.....	238
2.2.5. Makbûlât	239
2.2.6. Müşebbihât.....	239
2.2.7. Muhayyelât.....	239
2.3. İçeriği Bakımından Kıyas Türleri	240
2.4. Beş Sanatın Faydası.....	241

10. BÖLÜM

BURHAN	243
1. Burhanın Hakikati	245
2. Burhan Kıyastır.....	246
3. Limmî ve İnnî Burhan	246
4. İnnî Burhanın Kısımları	247
5. Burhanı Elde Etme Yolu	248
6. Mutlak Olan ve Olmayan Limmî Burhân	250
7. Limmî Burhanda İletin Manası	251
8. İletlerin Orta Terimler Olarak Alınması.....	252
9. Burhanın Öncüllerinin Şartları.....	254
10. Burhan Kitabında Zâtînin Manası.....	255
11. Evvelînin Manası.....	257

11. BÖLÜM

CEDEL	259
1. Kaideler ve Usuller	261
1.1. Cedel ile İlgili Teknik Terimler	261
1.2. Cedele Olan İhtiyaç.....	262
1.3. Cedel ve Burhan Arasındaki Yakınlık	263
1.4. Cedelin Tarifi.....	264
1.5. Cedelin Faydası.....	264
1.6. Soru ve Cevap	265
1.7. Cedelin İlkeleri.....	267
1.8. Cedelin Öncülleri.....	268
1.9. Cedelin Problemleri.....	269
1.10. Cedelde Bilinmek İstenilenler.....	269
1.11. Cedelin Edatları.....	270
2. Yerler	274
2.1. Yer'in Anlamı.....	274
2.2. Yer'in Faydası ve Onun Yer Olarak İsimlendirilmesinin İnceliği	276
2.3. Yerlerin Sınıfları	276
2.4. İspat ve İptal Yerleri.....	279
2.5. Evla ve Asar Yerleri	279
3. Tarafların Uyması Gereken Talimatlar.....	280
3.1. Soru Soranın Uyması Gereken Talimatlar	280
3.2. Cevap Veren Uyması Gereken Talimatlar.....	283
3.3. Soru Soran ve Cevap Veren Beraberce Uyması Gereken Talimatlar	285

12. BÖLÜM

HİTABET	287
1. Usul ve Kaideler.....	289
1.1. Hitabete İhtiyaçın Sebebi	289
1.2. Hitabetin İşlevleri ve Faydaları.....	290
1.3. Hitabetin Tarifi ve Hitabetin Manasının Açıklanması	290

1.4. Hitabetin Parçaları	291
1.5. Hitabetin Temel Dayanağı	292
1.6. Söyleyen Açısından İkna Edici Unsurlar	292
1.7. Söz Açısından İkna Edici Unsurlar	293
1.8. Muhatap Açısından İkna Edici Unsurlar	294
1.9. Sözü'n Şahitliği.....	295
1.10. Hâlin Şahitliği	295
1.11. Hitabet ve Cedel Arasındaki Fark	296
1.12. Hitabetin Temel Unsurları.....	297
1.13. Konuları Açısından Hitabetin Sınıfları	298
1.14. Hitabetin Telif Suretleri ve İstılahları	299
1.15. Örtük Kıyas.....	300
1.16. Temsil	301
2. Türler.....	302
2.1. Giriş.....	302
2.2. Münâfere İle İlgili Türler	303
2.3. Müşâcere ile Alakalı Türler	304
2.4. Müşavere ile İlgili Türler.....	305
2.4.1. Birinci Kısım: Büyük İşlerle İlgili Olanlar	306
2.4.2. İkinci Kısım: Tekil İşlerle İlgili Olanlar.....	307
3. Hitabetin Eklentileri.....	308
3.1. Giriş.....	308
3.2. Lafızların Hâli.....	309
3.3. Hitabî Sözlerin Düzen ve Tertibi.....	310
3.4. Değişik Şekillere Bürünmek.....	312

13. BÖLÜM

ŞİİR.....	315
1. Giriş.....	317
2. Şiirin Tanımı.....	318
3. Şiirin Faydası	319
4. Şiirin İnsana Etkisi	319
5. Şiiri Şiir Yapan Nedir?.....	320
6. Onun En Yalanı En Tatlısıdır	321
7. Muhayyel Önergeler ve Etkileri.....	322
8. Muheyvel Önergelerin Bir Kaidesi Var mıdır?.....	324
9. Şiir Melekesi Nereden Doğar?	325
10. Şiirin Batın Akıl ile İlişkisi	325

14. BÖLÜM

MUGALATA.....	327
1. Öncüller.....	329
1.1. Mugalatanın Manası ve Nasıl Gerçekleştiği	329
1.2. Mugalatanın Amacı.....	330
1.3. Mugalatanın Faydası	331

1.4. Mugalatanın Konusu ve İçeriği	332
1.5. Mugalatanın Parçaları	332
2. Mugalatanın Zati Parçaları	332
2.1. Lafzi Yanlışlar	333
2.1.1. Eşsesli Lafiz Yanlışları	334
2.1.2. Zati Lafzın Biçimi Hakkında Ortaya Çıkan Yanlış	334
2.1.3. Noktalama ve Vurgu Dolayısıyla Ortaya Çıkan Yanlış	334
2.1.4. Belirsiz Lafiz Yanlışları	335
2.1.5. Terkip	335
2.1.6. Taksim Yanlışları	336
2.2. Mana ile İlgili Yanlışlar	338
2.2.1. Aksini Gerekli Görme	339
2.2.2. İlintiyi Zat Yerine Alma Yanlışları	340
2.2.3. Kötü Yükleme	340
2.2.4. Birden Çok Konunun Tek Konu Gibi Sorulması	341
2.2.5. Kötü Telif	342
2.2.6. İspat Edilecek Olanı Delil Yerine Alma	343
2.2.7. İlet Olmayanı İlet Olarak Alma Yanlışları	344
3. Mugalatanın İlintisel Parçaları	345
DİZİN	349

ÇEVİRİYE ÖN SÖZ

Mantık, bir bilime diğerinden daha yakın ya da daha uzak değildir. O, bir mana taşıyan her sözün yanında, teşbih yerindeyse, hazır ve nazırdır. Günümüzdeki iletişim yolları dolayısıyla sözün her açıdan gadre uğradığını, neredeyse haysiyetini kaybetme noktasına geldiğini söylemek abartı olmasa gerektir. Elinizdeki kitap, mantık noktai nazarından sözün her serüvenini oldukça özlü ve kolay anlaşılır bir şekilde ortaya koymakta ve sözün asli hüviyetinde anlaşılmasına yardımcı olma çabasındadır. Bu yüzden her seviyeden okurun faydalanabileceği düşüncesine sahip olduğumuz için dilimize tercüme edilmiştir. Tercümede metnin tasnifi ile ilgili kısmen tasarruflarda bulunulmuştur. Mantığın temel konularının ayırımını belirginleştirmek için eser, on dört bölüm olarak yeniden tasnif edilmiştir, fakat müellifin ana kurgusuna müdahale edilmemiştir. Anlaşılır bir Türkçe kullanılmaya çalışılmıştır. Arapça mantık terimleri, Türkçe mantık literatürüne yerleşmiş olan terminolojiyle karşılanmıştır. Tercümenin hatadan salim olduğu söylenemez. Bu yönde önerilecek tashihlere açık olduğumuzu ifade etmek isteriz.

Mütercimler